

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

3-2018
ИЮНЬ

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

А.ЮСУПОВА, М.РАҲМОНҚУЛОВА

Вазифаларни баҳолаш учун функцияларнинг хусусиятларидан фойдаланиш 5

М.АБДУМАННОПОВ

Иккинчи тартибли оддий дифференциал тенглама учун Бицадзе-Самарский ва биринчи тур интеграл шартли масала..... 10

ФИЗИКА, ТЕХНИКА

Р.Х.МАКСУДОВ, Ш.ШУХРАТОВ, Ш. ХОЛДОРОВ

Чўзилувчан камарли узатувчи механизм таранглигини ҳисоблашнинг бир усули ҳақида 14

КИМЁ

Л.ИЛЬИНА, Г.ЛАПТЕВ, Е.ЙИЛДИРИМ, С.ЗАЙЦЕВ

Кортекснинг ишлов берилмаган микроорганизмларини молекуляр генетик таҳлил қилиш учун ДНКни изоляциялаш ва тозалаш усулларини оптималлаштириш..... 20

Х.ХАЙТБАЕВ, Б.БАБАЕВ, И.ЮЛДАШЕВ, А.ХАЙТБАЕВ

Трифенилфосфин бромидли комплекс туз синтези 24

БИОЛОГИЯ, ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Б.ШЕРАЛИЕВ, З.ПЕНГ

Сирдарёдан тутилиб ўрганилган оддий қора балиқнинг *Schizothorax curvifrons* (Heckel, 1838) тана массаси ва тана узунлиги ўртасидаги боғлиқлик ҳамда нисбий тўйинганлик коэффициенти..... 27

ГЕОГРАФИЯ, ТУПРОҚШУНОСЛИК

Р.ПИРНАЗАРОВ

Ўрта Осиёдаги тўғонли қўллар ва уларнинг генезиси ҳақида..... 32

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ИҚТИСОДИЁТ

М.АДҲАМОВ

Сифат – иқтисодий ўсиш омилларидан бири 36

А.ҒОФУРОВ, Г.ХАЛМАТЖАНОВА

Кимё саноатини модернизация қилиш ва уни самарали ишлатишнинг инновацион жараёнига оид халқаро тажриба..... 40

ТАРИХ

С.ХОШИМОВ

Шўро ҳокимиятининг Бухородаги куч ишлатиш органлари тарихидан 45

Б.УСМОНОВ

Чукалак жанги 49

Х.ЖЎРАЕВ

Россия империясининг Фарғона водийсига рус аҳолисини кўчириб келтириш сиёсати тарихидан. (“Туркистон тўплами” манбалари асосида)..... 53

С.ИУЛДОШЕВ

Халқ ўйинлари- маънавий тафаккур омили..... 56

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

У.НАЗИРОВ

Этномаданият ривожда анъананинг ўрни..... 60

ЧУКАЛАК ЖАНГИ

Б.Усмонов

Аннотация

Мақолада Тўхтамишхон ва Амир Темур қўшинлари ўртасида бўлиб ўтган Чукалак жанги тарихи ёзма манбалар асосида ёритиб берилган.

Аннотация

В данной статье на основе письменных источников освещается история битвы Чукалак, произошедшей между войсками Тохтамышхана и Амира Темура.

Annotation

In this article on the base of written sources the history of the battle Chukalak that occurred between the troops of Tokhtamishkhan and Amir Temur is highlighted.

Таянч сўз ва иборалар: Фарғона водийси, Жўжи улуси, Ўтрор, Сигноқ, Саброн, Чукалак, Андижон, Хўжанд, илғор, Амир Темур, Умаршайх мирзо.

Ключевые слова и выражения: Ферганская долина, Улус Джучи, Отрар, Сигнак, Саброн, Чукалак, Андижан, Ходжент, илгар, Амир Темур, Омаршайх Мирзо.

Keywords and expressions: Ferghana valley, Ulus Djuchi, Otrar, Signak, Sabron, Chukalak, Andizhan, Khodjent, ilgar, Amir Temur, Omarshaykh Mirzo.

Жўчи улусининг хони Тўхтамишхон ва Амир Темур қўшинлари ўртасида бўлиб ўтган жанглар тарихи темуршуносликда кенг ўрганилган. 1389 йилги Аччиқ, 1391 йилги Қундузча, 1395 йилги Терек жанглари шулар жумласидандир. Лекин, 1387 йили бўлиб ўтган Чукалак жанги эса илмий-оммабоп адабиётларда жуда қисқа ёритилган. Биз қуйида мазкур жанг тарихига оид ўз мулоҳазаларимизни баён этмоқчимиз.

1387 йили Тўхтамишхон қўшинлари Сирдарё бўйига бостириб кирганида, Фарғона ҳокими Умаршайх мирзо уларни водий лашкари билан Ўтрордаёқ кутиб олди. “Тўқтамишхон яна аҳдини синдуруб, қалин кишини Мовароуннаҳр сори йибариб турур, - деб ёзади Шарофуддин Али Яздий, - Ва мунинг кайфияти бу турурким, дашт черикиким, улуғи Бек Ёруқ ва Илиғмиш Ўғлон ва Алибек ва Сотқин ва ўзга беклар Сигнақдин ўтуб, Сабронға етиб, қамал қилдилар. Оқ Буға ўғли Темур Хожаким, Саброннинг ҳокими эрди, аларнинг дафъиға машғул бўлиб, йахши ишлар қилди ва ташқари ўлтурғон йаағилар ҳеч нарса саъйи қилдиларким қалъани олғайлар, ололмадилар. Ожиз бўлиб, андин кўчуб, ўзга ерларни чопдилар. Шаҳзода Умаршайхким, Андигонда эрди, андағи черикини йиғиштуриб, аларнинг дафъиға юриди ва Сулаймонбек ва Аббосбек тақи Самарқанд черикини жамъ этиб, Лаълбекким, Тағай Буға Барлоснинг иниси эрди ва Шайх Темурким, Оқ Темурнинг ўғли эрди, Самарқандда қўйиб, ўзи мутаважжих бўлди. Ва келиб Амирзода Умаршайх

мирзога қўшулдилар ва иттифоқ билан Сайхундин ўтуб, Чукалакким, Ўтрорнинг бек йиғочида турур, кун чиқар сорида эрди, икки черик бир-бирига етилар...” [Шарафиддин Али Яздий. 1997. Б. 116-117].

Низомиддин Шомий эса жанг бўлиб ўтган жой номини Шарафуддин Али Яздийга яқин Чулок, деб қайд этган бўлса-да, унинг аниқ ўрни ҳақида маълумот бермайди. “Ўша (790/1388) йилнинг тир (июн-июл) ойида, - деб ёзади Шомий, - Тўхтамишхон лашкари вилоят атрофига етиб келган эди. Вилоятнинг элу аҳли қочдилар. Амирзода Умаршайх баҳодир лашкар йиғиб, Хўжанд дарёсидан ўтди. Сулаймоншоҳ баҳодир, Аббос баҳодир ва ўзга амирлар бир вақтда Чулок мавзейида душманга етилар” [Низомиддин Шомий. 1996. Б. 143]. Ушбу парчадан ҳам кўриниб турибдики, Умаршайх мирзо ўз лашкари билан ўша даврда Хўжанд номи билан ҳам юритилган Сирдарёдан кечиб ўтиб, Самарқанддан келган лашкар билан бирлашган ҳолда шимолга қараб юрган ва Туркистон воҳасида душман билан тўқнашган. Лекин ушбу парчада келтирилган санани тўғри, деб бўлмайди. Чунки, Тўхтамиш қўшинлари Мовароуннаҳрга кириб борганлиги ҳақидаги хабар Амир Темурга етиб борган вақтда у Шерозда бўлиб, ушбу хабар етиб келганидан сўнг бир неча кун ўтгач, яъни, 1388 йилнинг 9 февралда Самарқанд томон йўл олади. Шарафуддин Али Яздийнинг Тўхтамиш босқини ҳақидаги хабар Амир Темурга 17

Б.Усмонов – ФарДУ тарих кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди.

кунда етиб келганлиги ҳақидаги аниқ маълумотиغا таяниб айтиш мумкинки, Тўхтамиш қўшинларининг ,Мовароуннаҳрга бостириб кириши 1387 йилнинг декабр ойи охири ва 1388 йилнинг январ ойларига тўғри келади.

Муиниддин Натанзий эса жанг бўлиб ўтган жой номи ҳақида маълумот бермаса-да, Самарқанд ва Фарғона лашкари бир-бирига қўшилган жой ҳақида қуйидагича маълумот беради: “Қамариддин Мўғулистондан таъмасини узгандан сўнг Тўхтамишга бориб қўшилди. Олдин зикр қилинганидек, Тўқмоқ лашкари Кура дарёси соҳилида музаффар томонидан мағлуб этилгач, Тўхтамиш бу шармандалик доғини ювиш учун Қамариддинни Оқхўжа ўғлон билан биргаликда Туркистон йўлидин Мовароуннаҳрга юборди. Аббос, Сулаймоншоҳ ибн Довуд ва Баронхожа Кўкалтош Самарқанд лашкари билан Туркистон музофотларидан бўлган Тўйтепа худудида амирзода Умаршайхга бориб қўшилишди ва биргаликда Тўқмоқ лашкарини даф қилиш учун отланишди” [Муиниддин Натанзий. 2011. Б. 142]. Гарчи Натанзий Тўйтепани Туркистон музофотларидан бири сифатида қайд этган бўлса-да, у ҳозирги Тошкент вилояти таркибидаги Тўйтепа эканлигини тушуниш қийин эмас.

Лекин шу ерда бу муаллифнинг Қамариддин ҳақидаги фикрларига тўхталиб ўтиш лозим. Низомиддин Шомий Тўхтамиш лашкарбошиларида ҳеч кимнинг номини қайд этмаган бўлса, Шарафуддин Али Яздий уларнинг номини батафсил санаб ўтганлигини юқорида кўрдик. У ҳам Қамариддин ҳақида маълумот бермаган. Тарихчи Ҳайдар мирзо эса, Амир Темурнинг 1376 йилги Мўғулистонга уюштирилган бешинчи юриши вақтида Қамариддиннинг исиз йўқолганлигини таъкидлаган. “Мўғулистондаги ишончли одамлардан эшитишимча, - деб ёзади Ҳайдар мирзо, - Куйла Қожурада Амир Қамариддин сувчечак билан оғриб, шу даражага етганки, терисидаги шишлар ёрилиб, коса-коса йиринг оқиб ётган. Шу орада Амир Темур лашкар тортиб келаётгани ҳақида хабар келади. Қамариддиннинг на отда ўтиришга, на жиловни тутишга мадори бўлмади. Одамлар уни тўқайга элтиб, иккита чўри ва бир неча кунга етадиган озиқ-овқат билан қолдиришади. Қолган одамлари қочиб кетишади. Кейинчалик уни тўқайдан қанча қидиришмасин, унинг ҳам, чўриларининг ҳам на ўлигини, на тиригини топишолмайди. Одамлар унинг ёмонликларини аста-секин унута бошлашади. Шундан сўнг

Амир Темур хотиржам бўлиб, Мўғулистонга олтинчи марта юриш қилмади” [Мирзо Мухаммад Хайдар. 1996. С. 80; Мухаммад Хайдар Мирзо. 2010. Б. 116].

Шунингдек, Низомиддин Шомий ва Шарафуддин Али Яздий асарларида ҳам 1376 йилдан кейинги воқеалар баёнида Мўғулистон амири Қамариддин номи учрамайди. Фақат Шарафуддин Али Яздийнинг “Зафарномаси”да Амир Темур қўшинларининг 1383, 1390 йиллардаги Мўғулистонга қилинган юришларида темурийлар лашкари билан жанг олиб борган баҳрин қабиласининг вакили амир Қамариддин ҳақида сўз юритилган [Шарафиддин Али Яздий. 1997. Б.98,129]. Натанзий эса ўз асарида Тўғлуқ Темурхондан кейин Мўғулистонда то 1376 йилга қадар ҳукмронлик қилган дуғлат қабиласининг сардори амир Қамариддин ҳақида сўз юритган. Юқоридагилардан хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, Муиниддин Натанзий томонидан билдирилган 1388 йили Тўхтамишнинг Мовароуннаҳрга юборилган қўшинининг лашкарбошиларида бири Мўғулистон амири Қамариддин эканлиги ҳақидаги фикри хатодир.

1388 йилнинг январ ойида Ўтрор шаҳри яқинидаги Чукалак мавзеида бўлиб ўтган жанг ҳақида тарихий манбалардаги маълумотлар бир-биридан биров фарқли бўлса-да, мазмун жиҳатдан анчагина яқин. Низомиддин Шомий жанг ҳақида маълумот бераркан, ҳар икки томон саф тортиб жангни бошлаганликлари, Умаршайх мирзо эса душманни таъқиб этиб ўз лашкардан ажралиб қолганлиги натижасида унинг аскарлари саросимага тушиб, Фарғона водийсига қайтиб кетганликларини қайд этади [Низомиддин Шомий. 1996. Б. 143]. Шарафуддин Али Яздий эса биров бўлса-да, ойдинроқ маълумот беради: “... икки черик бир-бирига етдилар ва йасоллар тортиб, ўнг қўл ва сўл қўл тузулгондин (сўнг) бир-бирига чопиштилار ва кечағача ўлдирушти. Амирзода Умаршайх баҳодурлиғидин ўзининг душманларнинг ғулига уруб, нари ўта чиқти ва черикдин айрилди. Черик эли чун ани кўрмадилар, мутаваҳҳим бўлуб, бузулдилар ва Аббосбекка ўқ тегиб захмлик бўлди. Шаҳзода Умаршайх давлат билан душманларнинг ичидан саломат чиқиб, Андижонга кетди...” [Шарафиддин Али Яздий. 1997. Б. 117]. Шарафуддин Али Яздий маълумотининг нисбатан аниқлиги қуйидаги ҳолатларда яққол кўринади. Биринчидан, Умаршайх мирзо душман лашкарининг марказига ҳужум қилган ҳолда душман сафини ёриб, унинг ортига ўта олган. Иккинчидан, темурийлар қўшинининг

ТАРИХ

бошқа қисмлари Умаршайх мирзони ўз вақтида қўллай олмаганлиги натижасида унинг ўзи душман қуршовида қолган. Учинчидан, Умаршайх мирзонинг қуршовда қолиши оқибатида темурийлар қўшинида ваҳима бошланган. Тўртинчидан эса худди шу вақтда Самарқанд лашкарининг саркардаларидан Аббосбекнинг яраланиши вазиятни оғирлаштириб, темурийлар қўшини чекинишга мажбур бўлган. Шу ўринда Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”сининг ўзбек тилидаги нашри ноширлари -тарихчи олимлар А. Аҳмедов ва Ҳ.Бобобековлар Умаршайх мирзонинг ўз қўшинидан ажралиб қолиши мўғулларнинг ҳийласи натижасида юз берган бўлиши мумкинлигини ҳам таъкидлайдилар [Шарафиддин Али Яздий.1997. Б. 334. 546-изоҳ]. Чиндан ҳам мўғулларнинг ёлғондан чекиниб, таъқиб этувчиларни ўз ёрдамчиларидан ажратиб олиши каби ҳарбий тактикалари кўплаб жангларда, жумладан 1366 йилги Лой жангида ҳам қўлланилган [Шарафиддин Али Яздий. 1997. Б. 37-40]. Бу, анчагина хавфли тактика бўлиб, таъқиб этувчиларнинг бошқа ҳарбий қисмлари ҳам бирдай фаоллик кўрсатса, бу ҳийла ушбу тактикани қўлловчиларнинг ўзларини ҳам мағлубиятга олиб келиши ҳеч гап эмас эди. Лой жангида Амир Хусайн Соҳибқиронни муносиб қўлламаган бўлса, Чукалак жангида на Самарқанд лашкари, на Фарғона лашкари Умаршайх мирзони етарлича қўллаб-қувватлай олмадилар. Аксинча, уни асир тушган гумон қилиб, жанг майдонини ташлаб қочишни маъқул кўрдилар.

Ушбу жанг Муиниддин Натанзий томонидан батафсил ва янада аниқроқ баён этилган. Муаллиф жанг ҳақида сўз юритар экан, Умаршайх мирзонинг юксак жасорат соҳиби эканлигига ҳам эътибор қаратиб ўтган. У Умаршайх мирзо, темурийлар қўшини марказини бошқаришни Самарқанд лашкари саркардаларидан Аббосбекка топширганлигини, ўзи эса илғорга ёки муқаддимага бошчилик қилиб, душманга ҳужум қилганлигини таъкидлайди. Фикримизча, Умаршайх мирзо душман сафига ўзи бошчилигида кучли зарба бериб, рақиб лашкарини иккига бўлиб ташламоқчи, ғолибона зарба билан ўз аскарларини руҳлантириб, жангни ғалаба билан якунламоқчи бўлган кўринади. Тўхтамишхон қўшинининг кўп сонли эканлиги, темурийлар лашкарининг руҳиятига таъсир қилган бўлса керакки, у бундай таваккал ишга қўл урган. У рақиб лашкарининг чап қанотига ҳам, ўнг қанотига ҳам шундай

зарбалар берган. Жангнинг тақдирини айнан Умаршайх мирзо ҳал этаётганини тўғри тушунган рақиблар унинг навбатдаги ҳужуми вақтида чекиниб, 100 га яқин аскари билан қуршаб олишга эришадилар. Айнан душман чекинаётган вақтда темурийларнинг бошқа ҳарбий қисмлари ҳам ўз ҳужумларини кучайтирганда, душманнинг тартибли чекиниши қочишга айланиб кетиши ҳеч гап эмас эди. Лекин, аксинча, улар Умаршайх мирзонинг қуршовдан чиқиб олишига ёрдам бериш тугул, кутиб туришни ҳам хоҳламай чекинишга қарор қилдилар. Умаршайх мирзонинг ҳеч ким ишонмаган вақтда қуршовдан ёриб чиқиши ва яна қайтиб душманга бир неча бор кетма-кет зарбалар бериши фақатгина чекинаётган темурийлар қўшинини бутунлай ҳалок бўлишдан сақлаб қолди, холос.

Қуйида Натанзий бўйича жанг тафсилотини тўлиқ келтириб ўтамиз: “Жанговар сафларни тартибга келтирганидан сўнг амирзода Умаршайх ўз одатига кўра, Аббосни ғулда қўйди ва ўзи қоровул баҳодирлари билан муқаддимада туриб ғаним лашкарига ташланди. Бир-икки мартаба худди ғазабнок шер каби душманнинг ўнг ва чап қанотига ёриб кириб, унга қашқатғич зарбалар берди. Аммо кичик бир гуруҳ билан ўраб олиб, қуршов ҳалқаси доирасини табора торайтиришди. Амирзода қайси тарафга юзланса, (ўша ёқда) душманнинг ҳамласи сусайиб қоларди. Бир неча соат давом этган ушбу қирпичоқ олишув пайтида Самарқанд амирлари амирзода Умаршайх ва унинг ёнидагилар ҳолидан хабар олмадилар. Уларнинг ҳар бирининг кўнглига минглаб рости ёлғон васваса йўл топиб, оқибатда иш чаппасига кетибди, деган хаёлда жиловни буриб, Самарқанд тарафга қараб йўлга тушишди. Амирзода Умаршайх юзга яқин отлик аскар билан ғанимнинг ўнг ва сўл тарафига рустамона ҳамлалар қилиб, Исфандиёр ҳунарларини зоҳир этди. У амирлар қочиб кетишганидан хабардор бўлгач, ҳайрон бўлиб, жиловни ўз ғули тарафга бурди. Ўзжанд лашкарини ҳам жарғада тополмади. Бу хиёнаткорона қилмишлардан амирзода бениҳоят изтироблар чекди ва ушбу жанггоҳда ҳалок бўлиб, бенофуслик доғини ўзи билан тупроққа олиб кетиш умидида, ўша кичик гуруҳ билан тагин мартаба (душман сафларига) қаттиқ ҳамлалар қилди. Бу юз одамнинг ҳамлаларидан мингдан ортиқ душман ҳалок бўлди. Бир ғамхўр киши амирзоданинг саъй-ҳаракат жиловини шафқат қўли билан ушлаб,

уни жангоҳдан ташқарига олиб чиқди. Амирзода Умаршайх шу даражада жангга талабгор эдики, жанг майдонидан бир фарсах узоқлашгач, Самарқанд амирларига пайғом юбориб, бу қабих хатти-ҳаракатларига қарши ўлароқ, уларни бутун чоралар билан Самарқандни ҳимоя қилишга ундади ва ўзи эса катта лашкар билан уларга мададга етиб бориш мақсадида Ўзжанд томонга йўл олди” [Муиниддин Натанзий. 2011. Б. 142-143]. Юқорида ҳам таъкидлаганимиздек, Умаршайх мирзонинг қуршовга тушиб қолиши, Самарқанд қўшинининг лашкарбошиларида теурийлар лашкарининг марказига бошчилик қилган Аббосбекнинг яраланиши (у кўп ўтмай вафот этган) натижасида теурийлар қўшини бошқарувини йўқотган ва чекина бошлаган. Чекинаётган қўшин шу даражада ваҳимада қолганки, унинг таъсири кейинчалик Самарқанд ва Андижон шаҳридаги воқеаларда яққол сезилади. Қуршовни ёриб чиққан Умаршайх мирзонинг ўз хос навкарлари билан яна қайта-қайта қарши ҳужумга ўтиши теурийлар қўшинини жанг майдонидан кам талафот билан узоқлашиб олишига ёрдам берган ва уларни тўла ҳалокатдан сақлаб қолган.

Умаршайх мирзо тезда янгитдан қўшин йиғиб, Самарқандга ёрдамга етиб бориш мақсадида Фарғона водийсига қайтган бўлса-да, уни бу ерда баъзи нохушликлар кутиб турган эди. Чукалак жангидан қочиб келган лашкарлар Умаршайх мирзо тўғрисида нохуш фикрларни тарқатадилар. Натижада водий ва унинг маъмурий маркази Андижонда бир неча кун парокандалик, саросима ҳукм суради. Деярли 15 йилга яқин вақт ўтибдики, мўғул босқини талон-торожи хавфидан қутулиб, тинч ҳаётга ўрганиб қолган водий аҳолиси ўртасида мўғулларнинг навбатдаги босқинларидан

хавфсираб ваҳима кўтарилиши табиий ҳам эди. Водий амалдорлари, бу ерда қолдирилган доруғалар эса воқеалар ривожини бошқариш ўрнига ўзлари ҳам унинг оқимига тушиб қоладилар. Гарчи Низомиддин Шомий ва Шарафуддин Али Яздий асарларида бу воқеалар баёнига ўрин берилмаган бўлса-да, Муиниддин Натанзий куйидагиларни ҳикоя қилади: “У келишидан илгари, жангоҳдан қочиб ундан ажраган хос мулозимларидан бир гуруҳи ўзларининг эгри тасаввурлари ҳосиласи бўлган ёмон овозаларни (шаҳарга) етказишди. Чунончи, амирзода Умаршайхнинг ҳарамлари шаҳарни ўз ҳолига ташлаб, тоғга йўл олишди. Шаҳар аҳолиси бир неча фирқага бўлиниб, ғалаёнга келди. Амирзода Умаршайх етти отлик билан етиб келиб, вилоят аҳолисига таскин берди...” [Муиниддин Натанзий. 2011. Б. 143]. Умаршайх мирзо тезда тартибсизликка чек қўяди ва қайтадан қўшин йиғиб, Самарқандга ёрдам бериш мақсадида йўлга чиқади.

Амир Темур Мовароуннаҳрга қайтиб келгач, мамлакат мудофааси учун олиб борилган жанглари бирма-бир таҳлил этади ва босқинчиларга қарши мардонавор жанг қилган Фарғона қўшини ҳамда унинг саркардалари алоҳида тақдирланади. Умаршайх мирзо юқоридаги хизматлари учун Соҳибқироннинг олқишига сазовор бўлганлигини Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома” асарида: “Ва шахзода ул баҳодурлик қилган учун ани кўп иноятлар билан сарафроз қилди”, деб таърифлайди [Шарафиддин Али Яздий. 1997. Б. 119.].

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, Фарғона вилояти Мовароуннаҳрнинг шимоли-шарқий чегаралари хавфсизлигини таъминлашда, унинг мудофаасини мустаҳкамлашда муҳим ўрин тутган.

Адабиётлар:

1. Муиниддин Натанзий . Мунтахаб ут-тавориҳи Муиний (Форс тилидан таржима, сўз боши ва изоҳлар муаллифи Ғулом Каримий). – Т.: Ўзбекистон, 2011.
 2. Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома (Сўз боши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари А. Аҳмад ва Ҳ. Бобобеков). – Т. : Шарқ, 1997.
 3. Низомиддин Шомий. Зафарнома (Форс тилидан ўгирувчи – Ю. Ҳакимжонов, таржимани қайта ишлаб нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир – А. Ўринбоев, изоҳлар ва луғатларни тузувчи – Ҳ. Кароматов ,жуғрофий номлар изоҳи – О. Бўриевники, Ҳофизи Абрунинг «Зафарнома»га ёзган «Зайл»и («Илова»)ни форсийдан ўгирувчи ва изоҳларини тузувчи – О. Бўриев). – Т. : Ўзбекистон, 1996.
 4. Фасих Хавафи. Муджмал-и Фасихи (Пер. предис., примеч. и указатели Д. Ю. Юсуповой). – Т. : Фан, 1980.
 5. Мирзо Мухаммад Хайдар. Тарих-и Рашиди (Введение, перевод с персидского А. Урунбаева, Р.П. Джалиловой, Л.М. Епифановой, примечания и указатели Р.П. Джалиловой и Л.М. Епифановой). – Т.: Фан, 1996.
- Мухаммад Хайдар Мирзо Тарихи Рашидий (Сўз боши ва изоҳлар муаллифи ҳамда таржимонлар В. Раҳмонов ва Я. Эгамова). – Т.: Шарқ, 2010.

(Тақризчи: М.Исомиддинов, тарих фанлари доктори, профессор).